

Het Boek der Boeken

Jehoesj, dichter en Bijbelvertaler

Willy Brill

Toen Mendele Moicher Sforim aan het einde van de negentiende eeuw aanving zijn Jiddisje romans in het Hebreeuws te herschrijven, gebeurde aan de andere kant van de wereld het tegenovergestelde: in Amerika was de dichter Jehoesj bezig aan zijn levenswerk, het vertalen van de Hebreeuwse Bijbel in het Jiddisj. Een niet geringe arbeid voor beide schrijvers, gezien het grote verschil tussen deze talen: Hebreeuws, een klassieke Semitische taal van hoog literair niveau, Jiddisj, een hoofdzakelijk Germaanse spreektaal van gewone Oost-Europese joden.

Een anekdote over Mendele vertelt dat hij bij het vertalen van zijn roman *Manke Fisjke* moest beschrijven hoe Fisjke ‘op een hete namiddag’ in het gras ging zitten, en dat hij, Mendele, daarvoor geen eenvoudig Hebreeuws equivalent wist te vinden. Hij gebruikte daarom de Bijbelse zegswijze ‘in de hitte van de dag’, en maakte daarmee een toespeling op aartsvader Abraham, die in de hitte van de dag zijn tent opsloeg onder de terebinten.¹

Voor Jehoesj lagen de problemen anders. Hij moest een dagelijkse omgangstaal rijp maken voor de sfeer van Bijbelse tijden. Rond 1900 was in Amerika de *sweatshop*-poëzie in zwang, proletarische Jiddisje gedichten waarin pionierende arbeider-dichters sociale en politieke thema’s berijmden, met duidelijke stellingen, vol retoriek en pathos. Maar Jehoesj was een *lerner* in de klassiek joodse zin van het woord, een zoeker naar het ware, en zowel zijn verstand als zijn poëtische intuïtie bracht eerder een muzikale magie voort dan pathos. In die zin was hij zijn tijd vooruit.

Voor verscheidene vakbroeders bleek Jehoesj een steen des aanstoets te zijn, niet alleen voor de sweatshop-dichters, maar ook voor de dichtersgroep *Di Joenge*, die in 1907 en 1908 de Jiddisje literatuur een nieuw en vooral jong aanzien wilde geven, en pure schoonheid en het eigen ik op de eerste plaats stelde. Voor hen was hij weer te veel ‘een denker’, en ze lieten niet na daarover hun misprijzen uit te spreken.

Perets

Jehoesj leefde van 1872-1927. Zijn schrijversnaam was afgeleid van zijn werkelijke naam: Jehoesj-Sjloime Bloemgartn (later in Amerika: Yehoash-Solomon Bloomgarden), Hij werd geboren in het Werzjvolov, het huidige Litouwse Virbalis, dat toen in Rusland lag, dicht bij de Duitse grens. Zijn vader, een groot Talmoedkenner en een godvruchtig mens, las ook Haskole-literatuur. Het gezin bleef in leven dankzij moeders ijzerwinkeltje. Toen Jehoesj vier jaar oud was ging hij zoals gebruikelijk naar het cheider, vervolgens kreeg hij les van zijn vader en privé-leraren in Choemesj en Gemore, en Bijbels Hebreeuws. Maar ook hij las al op jonge leeftijd literatuur van verlichte schrijvers uit zijn tijd, zoals Abraham Gotlober, Ozer Smolinsky. Toen hij dertien jaar was, stuurde zijn vader hem naar een jesjieve, maar hij hield het er niet lang uit. Weer thuis ging hij zich, onder invloed van zijn oudere zusje Sjejne, verdiepen in vreemde talen en buitenlandse literatuur. Hij begon zelf poëzie in het Hebreeuws te schrijven, gaf daarnaast een tijdlang privé-les in rijke huizen, maar zag spoedig in dat dit de zin van zijn leven niet kon zijn. Hij overwoog te emigreren.

In 1889 bracht hij een bezoek aan Perets in Warschau en legde hem zijn eerste liederen voor, waaronder een vertaling uit het werk van Lord Byron en een eerste vertaalproeve van psalm 18. Perets, onder de indruk van zijn gedegen kennis en belesenheid, voorspelde hem een grote literaire toekomst. Enkele van zijn eerste oorspronkelijke Jiddisje gedichten nam Perets op in zijn *Jiddisje Bibliotek* in 1891.

Het begin van psalm 18 in Jehoesj' Jiddisje vertaling:

*Ich hob dich lib, Hasjem main sjtarkeit;
Got iz main felz oen main festoeng,
oen der vos macht mich antrinen. Main Got*

op de site :
<http://yiddish.haifa.ac.il/texts/yehoyesh/tanList.htm>
is de complete Jiddisje Tanachvertaling van Jehoesj in
pdf-formaat te vinden.

שענע פארבען, וועלכע בלאנקען
קאנען קונסטאָל שטאַט געראַנקען
ניט בעשאַפען אנגרייכט. ידואש.

Grine medicine

44

פינף און צוואַנציג

*iz main felz wos ich sjits zich in im,
main sjild oen der horn foen main hilf,
main toerem.
Ich roef: geloibt iz Hasjem!
Oen foen maine faint wer ich geholfn.
Aroemgeringlt hobn mich sjtrik foen toit,
oen taichn foen oentergang hobn mich gesjrokn.²*

Ik heb u hartelijk lief, Here, mijn sterkte,
o Here, mijn steenrots, mijn vesting
en mijn bevrijder, mijn God,
mijn Rots, bij wien ik schuil,
mijn schild, hoorn mijns heils,
mijn burcht.
Geloofd zij de Here, roep ik uit;
want van mijn vijanden ben ik verlost.
Banden des doods hadden mij omvangen,
en stromen van verderf hadden mij overvallen.²

Amerika

In 1890 vertrok Jehoesj naar Amerika. De beginjaren waren zwaar. Hij probeerde aan de kost te komen met lesgeven in het Hebreeuws en schreef gedichten in die taal, maar had er geen enkel succes mee. Een tijdlang had hij een kleermakerswinkeltje, hij reisde rond als marskramer en werd daarna boekhouder in een glasfabriek. In 1900 moest hij wegens tuberculose worden opgenomen, en verbleef acht jaar in een sanatorium in Denver, Colorado. In die periode rijpte hij als Jiddisje dichter. Zijn verzen, ballades, fabels en vertalingen van buitenlandse poëzie werden in dagbladen en tijdschriften gepubliceerd. Met zijn arts, dr. Charles (Chaim) Spivak, werkte hij aan een Jiddisje dictionaire met circa vierduizend Hebreeuwse en Aramese woorden die in de Jiddisje taal worden gebruikt. Het boek kwam in 1911 uit en werd vele malen herdrukt.

In 1909 ging hij terug naar New York, maar de strijd om het bestaan bleef zwaar. In 1914 vertrok hij met vrouw en kind naar Erets Jisroël en vestigde zich in Rechovot. (Zie hierover het artikel uit Davke elders in dit nummer.) Daar studeerde hij Oud-Arabisch en vertaalde delen van de Koran en Arabische verhalen in het Jiddisj.

Ook verdiepte hij zich in Chinese en Japanse legenden. Maar zijn levensdroom, het vertalen van de hele Tanach, liet hem niet los. Delen van het boek Jesaja en het boek Job, waaraan hij tijdens zijn sanatoriumjaren had gewerkt, waren reeds in 1910 in druk verschenen. Maar hij vond ze onvoldoende, trok ze terug en begon opnieuw. Hij bleef onderzoeken, verbeteren, en oude en nieuwe Bijbelvertalingen in verscheidene talen bestuderen.

Eind 1914 verliet hij met zijn gezin Erets Jisroël en in 1915 vestigde hij zich weer in New York, waar hij tot zijn dood heeft gewoond. De laatste tien jaar van zijn leven wijdde hij vrijwel uitsluitend aan het voltooiën van zijn Jiddisje Tanach. Toen hij in 1927 stierf waren alleen de vijf boeken van Mozes in druk verschenen. De overige delen waren nog in manuscript. De uitgave daarvan werd tussen 1927 en 1936 gerealiseerd.

Zijn vertaling van het Hooglied werd als bijzondere uitgave in 1932 gepubliceerd. Hier volgen enkele fragmenten.

Dos Gezang foen Gezangen wos foen Sjoimen

1:1-3

*Koesjn zol er mich mit di koesjn foen zain moil;
worem besser foen wain iz dain libsjaft.
Woil tsoem geroech zainen daine ejln,
geklerte boiml iz dain nomen,
droem hobn joengfroien dich lib.*

2:1-6

*Ich bin a roiz foen Sjaron
a lilje foen di toln.*

*Wi a lilje tswisjn di derner,
azoi iz main gelibte tswisjn di techter.*

*Wi an eplboim tswisjn di waldboimer,
azoi iz main gelibter tswisjn di zin.
In zain sjotn geloest ich tsoe zitsn,
oen zis iz zain froecht tsoe main goemen.
Er hot mich gebracht in der wainkamer,
oen zain fon iber mir iz libsjaft gewen
Lobt mich mit troibkoechns,*

*kwikt mich mit epl,
woroem krank foen libsjaft bin ich.*

Het Lied der Liederen van Salomo

1:1-3

Hij kusse mij met de kussen van zijn mond!
Want kostelijker dan wijn is uw liefde,
heerlijk van geur zijn uw oliën,
als uitgegoten olie is uw naam.
Daarom hebben de jonge meisjes u lief.

2:1-6

Ik ben een narcis van Saron,
een lelie der dalen.

Als een lelie tussen de distelen
zo is mijn liefste onder de jonge meisjes.

Als een appelboom onder de bomen des wouds,
zo is mijn geliefde onder de jonge mannen.
In zijn schaduw begeer ik te zitten
en zoet is zijn vrucht voor mijn verhemelte.
Hij heeft mij gebracht naar het wijnhuis
en zijn banier over mij was de liefde.
Sterkt mij met rozijnenkoeken,
verkwikt mij met appels,
want ik bezwijk van liefde.

Jehoesj was niet de enige dichter die zich met Bijbelvertaling bezighield. Ook de dichters Dovid Einhorn en Naftali Gros legden zich daarop toe. Een vergelijking aan de hand van psalm 102, die door Einhorn en Jehoesj werd vertaald:

Einhorn

*A gebet foen an oreman, was hot kejn kojech nisjt
oen gist far Got di werter zaine ois.
Her, Got, main tefile,
oen zol tsoe dir dergrejchn main gesjrej.
Farborg dain ponem nisjt in tog wen mir iz eng.
Dain ojer neyg mir tsoe in tog wen ich roeftsoe dir.
O, ail zich tsoe oen entfere mir,*

*wail es sjwindn maine teg glaich wi a roich,
oen maine bejner wern doerchgebrent wi in a faier.
Tsetrotn oen fartriknt iz main harts, glaich wi a groz.
Ich hob fargesn sjoin main broit tsoe esn.*

Jehoesj

*A tefile far dem gedriktn wen er fargejt zich,
oen er gist ois far Got zain klog.
Got, her tsoe main tefile,
oen main gesjrej zol koemen tsoe dir.
Zolst nit farborgn dain ponim foen mir,
in tog foen main noit neyg dain oier tsoe mir,
in tog wos ich roef, entfer mir gich.
Worem azoi wi roich fargejen maine teg,
oen maine bejner zainen wi an oivn tsebrent.
Tseklapt wi groz oen fartriknt iz main harts,
worem ich farges tsoe esn main broit.*

Wie de regels hardop leest zal ontdekken hoezeer de muzikaliteit in de twee versies verschilt.

In zijn analyse van beide vertalingen wijst literatuurcriticus Sjmoeël Niger erop dat Einhorn's methode niet zo zeer gericht is op de *pinktlechkeit* van elk vers, en evenmin op het ritme en de atmosfeer van Bijbelse tijden. Einhorn was vooral uit op lichtheid en levendigheid. Ook de woordvolgorde, de zinsstructuur en de Hebreeuwse *trop* (accentuering, modulatie), zijn bij Jehoesj poëtischer en meer doordacht.³

Noten

¹ Benjamin Harshav vertelt dit in zijn boek *The Meaning of Yiddish*. Stanford University Press, Stanford 1990.

² De Jiddisje Bijbelteksten van Jehoesj zijn afkomstig uit: *Toire, Neviim Oechsoevim*, Jehoesj Farlag-gezelsjaft / Forwerts, New York 1939. De Nederlandse tekst komt uit de NBG-vertaling.

³ Sjmoeël Niger, *Jidisje sjraiber foen tswantsikstn jorhoendert*. Alweltlecher Jidisjer Koeltoer-Kongres, New York 1972, p. 40-41.

Uitnodiging voor de afscheidsavond op 20 december 1913 in New York ter gelegenheid van het vertrek van Jehoesj naar Erets Jisroël